ALISHER NAVOIY ASARLARIDAGI RAMZIY OBRAZLARNI ANGLASHDA SEMANTIK-INTEGRATIV TOPSHIRIQLARDAN FOYDALANISH METODIKASI

Burxonova Madinabonu Sayidkamol qizi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23843292

Annotatsiya. Mazkur maqolada Alisher Navoiy asarlaridagi ramziy obrazlarni umumiy o‘rta ta’lim o‘quvchilariga o‘rgatishda semantik-integrativ topshiriqlardan foydalanishning ilmiy-metodik asoslari yoritiladi. Mumtoz badiiy matnning lug‘aviy, majoziy va falsafiy qatlamlarini o‘zaro bog‘liqlikda anglash, o‘quvchilarning talqin qilish, qiyosiy tahlil va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish masalalari tadqiq etiladi.

Kalit so‘zlar: Alisher Navoiy, integratsion yondashuv, semantik-integrativ topshiriq, ramziy obraz, badiiy matn, “Lison ut-tayr”, semantik xarita, majoziy ma’no, adabiyot ta’limi, interpretatsiya.

Аннотация. В статье рассматриваются научно-методические основы применения семантико-интегративных заданий при изучении символических образов в произведениях Алишера Навои учащимися общеобразовательных школ. Исследуются вопросы взаимосвязанного осмысления лексических, образных и философских смысловых уровней классического художественного текста, а также развития навыков интерпретации, сравнительного анализа и самостоятельного мышления.

Ключевые слова: Алишер Навои, интегративный подход, семантико-интегративное задание, символический образ, художественный текст, «Лисон ут-тайр», семантическая карта, переносное значение, литературное образование, интерпретация.

Abstract. This article examines the theoretical and methodological foundations of using semantic-integrative tasks to teach symbolic imagery in the works of Alisher Navoi to secondary school students. It explores the interconnected interpretation of the lexical, figurative, and philosophical layers of classical literary texts, with particular attention to developing students' interpretation, comparative analysis, and independent thinking skills.

Keywords: Alisher Navoi, integrative approach, semantic-integrative tasks, symbolic imagery, literary text, Lison ut-Tayr, semantic mapping, figurative meaning, literature education, interpretation.

Kirish

Mumtoz adabiyotni o‘qitish jarayonida o‘quvchining badiiy matn bilan munosabati qanday shakllanishi masalasi adabiyot ta’limining muhim metodik muammolaridan biridir. Chunki mumtoz asarlarning badiiy olami bugungi o‘quvchi uchun nafaqat til, balki obrazlar tizimi, tarixiy-madaniy muhit va falsafiy qarashlarning o‘ziga xosligi bilan ham murakkablik tug‘diradi. Ayniqsa, Alisher Navoiy asarlarida uchraydigan majoziy ifodalar, timsollar va ko‘pqatlamli badiiy tasvirlarni tushunish o‘quvchidan oddiy o‘qish ko‘nikmasidan ko‘ra kengroq intellektual faoliyatni talab etadi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Aslida badiiy ramzni anglash muayyan tafakkur jarayonidir. O'quvchi dastlab obrazning bevosita, lug'aviy ma'nosini idrok etadi, so'ng uning asardagi vazifasini tahlil qiladi va nihoyat obraz orqali ifodalangan ko'chma, falsafiy yoki ma'naviy ma'noni kashf etadi. Mazkur jarayonda tilshunoslik, adabiyotshunoslik, tarixiy-madaniy bilimlar va shaxsiy hayotiy tajriba o'zaro aloqaga kirishadi.

"Ta'lim to'g'risida"gi Qonunda ta'lim va tarbiyaga milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarni singdirish muhim tamoyil sifatida belgilangani [6] mumtoz merosni o'qitish metodikasini takomillashtirish zaruratini kuchaytiradi. Muallifning avvalgi maqolasida Navoiy asarlarini o'quvchilarga o'rgatish muammosining amaliyotdagi holati tahlil qilingan [7].

Mazkur tadqiqotning maqsadi – Alisher Navoiy asarlaridagi ramziy obrazlarni o'rganishda semantik-integrativ topshiriqlarni ishlab chiqish, ularning didaktik vazifalarini aniqlash hamda umumiy o'rta ta'limning yuqori sinflarida foydalanish imkoniyatlarini asoslashdan iborat.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Tadqiqotda ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, badiiy matnning semantik qatlamlarini qiyoslash, didaktik modellashtirish, interpretatsiya va metodik loyihalash usullaridan foydalanildi. Nazariy asos sifatida R. Fogartyning o'quv dasturlarini integratsiyalash modellari [1], S. Drake va R. Burnsning integratsiyalashgan ta'lim mazmunini loyihalashga oid qarashlari [5] hamda o'quvchining faol bilim olishi va matnni mazmuniy anglash bilan bog'liq ilmiy g'oyalarga tayanildi.

Tadqiqot doirasida "semantik-integrativ topshiriq" tushunchasi badiiy matndagi muayyan so'z, ramz yoki obrazning lug'aviy, kontekstual va majoziy ma'nolarini o'zaro bog'liq holda tahlil qilishga hamda bu tahlilni boshqa bilim sohalariga oid tushunchalar bilan asosli ravishda boyitishga yo'naltirilgan o'quv faoliyati sifatida talqin etiladi.

Bunday topshiriq oddiy lug'at mashqidan farq qiladi. Unda o'quvchi so'zning ma'nosini aniqlash bilan cheklanmaydi, balki mazkur ma'noning badiiy asardagi vazifasi, boshqa obrazlar bilan aloqasi va umumiy g'oyaga qo'shgan hissasini izohlashi lozim.

Asosiy qism

Badiiy ramzning mohiyati shundaki, unda muayyan predmet, hodisa yoki obraz bevosita tasvir doirasidan chiqib, kengroq mazmunni ifodalash imkoniyatiga ega bo'ladi. Ramzning ma'nosi ko'pincha uning tashqi ko'rinishi bilangina belgilanmaydi; u asarning umumiy mazmuni, muallifning badiiy niyati va madaniy an'analar bilan aloqador holda shakllanadi. Masalan, "Lison ut-tayr" dostonidagi [2] qushlar obrazi dastlab tabiatga mansub jonivorlar sifatida idrok etiladi. Biroq asar voqealari rivojlangan sari qushlar sayohati insonning ma'naviy izlanishlari va kamolot sari harakatini ifodalovchi majoziy mazmun kasb etadi. Bu jarayonda obrazning tashqi tasviri bilan ichki ma'nosi o'rtasida murakkab badiiy munosabat yuzaga keladi. Adabiyotshunoslikda dostonning g'oyaviy-badiiy xususiyatlari [3] va obrazlarining ramziy-majoziy tabiati [4] maxsus tadqiq etilgan bo'lib, bu ishlar ramziy obrazlarni metodik talqin qilishda muhim manba hisoblanadi.

"Ramzlar laboratoriyasi" metodik topshirig'i. O'quvchilarni ramziy obrazlar ustida mustaqil fikrlashga yo'naltirish maqsadida "Ramzlar laboratoriyasi" nomli metodik topshiriq taklif etiladi. Ushbu topshiriqni 9–11-sinf o'quvchilari bilan, tegishli asar parchalari tanlangan holda, qo'llash mumkin.

Mashg'ulotning dastlabki bosqichida o'qituvchi "Lison ut-tayr" dostonidan Hudhud yoki qushlar sayohati bilan bog'liq muayyan parchani tanlaydi. O'quvchilar matnni mustaqil o'qib, asosiy obrazlarni belgilaydilar.

Keyingi bosqichda har bir guruhga bitta ramziy obrazni uch nuqtayi nazardan o'rganish topshiriladi.

1-jadval. "Lison ut-tayr" dostonidagi ramziy obrazlarning semantik tahlili

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Obraz	Bevosita mazmun	Badiiy-kontekstual vazifa	Talqin yo'nalishi
Hudhud	Qush turi	Qushlarga yo'l ko'rsatadi, ularni safarga chorlaydi	Ma'naviy rahnamolik, bilim va yo'l ko'rsatish
Simurg'	Afsonaviy qush	Qushlar izlayotgan timsol	O'zlikni anglash, ma'naviy haqiqat
Qushlar safari	Safarga chiqish va yo'l bosish	Asarning asosiy voqealar tizimini tashkil etadi	Kamolot yo'lida izlanish va sinovlar
Vodiylar	Safar davomida bosib o'tiladigan makonlar	Qushlarning ruhiy-ma'naviy sinovlarini ifodalaydi	Ma'naviy bosqichlar va ichki o'zgarish

Uchinchi bosqichda guruhlar o'z xulosalarini "semantik xarita" ko'rinishida taqdim etadi. Xaritaning markaziga asosiy ramz (masalan, Simurg') joylashtiriladi, uning atrofida esa lug'aviy ma'no, matndagi vazifa, boshqa obrazlar bilan aloqasi va talqin yo'nalishlari ko'rsatiladi. Bu o'quvchilarga alohida obrazlarni asarning umumiy g'oyasi bilan bog'lab ko'rish imkonini beradi.

Yakuniy bosqichda o'quvchilar matndan olingan dalillarga tayangan holda o'z talqinlarini asoslaydi, guruhlarning xulosalari qiyoslanadi va o'qituvchi ularni umumlashtiradi. Refleksiya jarayonida o'quvchilar ramz ma'nosini qanday kashf etganini va bunda qaysi bilimlar yordam berganini izohlaydi.

Natijalar va muhokama

Taklif etilgan "Ramzlar laboratoriyasi" topshirig'i ramziy obrazni o'rganishni lug'aviy ma'nodan kontekstual vazifaga, undan majoziy talqinga qarab boruvchi izchil jarayon sifatida tashkil etadi. Bunday ketma-ketlik o'quvchini tayyor ta'rifni yodlashdan ko'ra ma'noni matn asosida mustaqil kashf etishga yo'naltiradi hamda tilshunoslik, adabiyotshunoslik va tarixiy-madaniy bilimlarni o'zaro bog'laydi.

Ushbu maqolada taqdim etilgan topshiriqlar didaktik loyihalash va nazariy tahlil natijasi bo'lib, ularning samaradorligi yuzasidan miqdoriy eksperimental xulosa ilgari surilmaydi. Mazkur metodik ishlanmalarning amaliy natijadorligini aniqlash uchun ularni tajriba-sinov mashg'ulotlarida qo'llash, o'quvchilarning dastlabki va yakuniy ko'rsatkichlarini qiyoslash talab etiladi.

Xulosa

Alisher Navoiy asarlaridagi ramziy obrazlarni semantik-integrativ topshiriqlar asosida o'rgatish masalasining nazariy-metodik tahlili quyidagi xulosalarni shakllantirishga asos bo'ldi.

Birinchidan, mumtoz adabiyotdagi ramziy obrazlarni anglash lug'aviy, kontekstual va majoziy ma'nolarni o'zaro bog'liqlikda o'zlashtirishni talab etadi. Shu sababli ramzni tayyor ta'rif orqali tushuntirishdan ko'ra, uning mazmunini bosqichma-bosqich aniqlashga qaratilgan o'quv topshiriqlarini qo'llash maqsadga muvofiq.

Ikkinchidan, "Ramzlar laboratoriyasi" kabi semantik-integrativ topshiriqlar o'quvchilarning talqin qilish, qiyosiy tahlil va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Uchinchidan, semantik xarita va guruhli tahlil ramziy obrazlarni asarning umumiy g'oyasi bilan bog'lab anglashga yordam beradi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

To‘rtinchidan, taklif etilgan topshiriqlarning samaradorligini tajriba-sinov mashg‘ulotlari orqali aniqlash keyingi tadqiqotlarning vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Fogarty R. Ten Ways to Integrate Curriculum // Educational Leadership. – 1991. – Vol. 49, No. 2. – P. 61–65.
2. Navoiy A. Lison ut-tayr // Mukammal asarlar to‘plami. 20 jildlik. – Toshkent: Fan, 1996. – 12-jild.
3. Sharipov Sh. Alisher Navoiy “Lison ut-tayr” dostonining genezisi va g‘oyaviy-badiiy xususiyatlari. – Toshkent: Fan, 1982. – 96 b.
4. Mamadalieva Z. “Lison ut-tayr” obrazlari: ramz va majoz olami. – Toshkent: Tamaddun, 2014.
5. Drake S. M., Burns R. C. Meeting Standards Through Integrated Curriculum. – Alexandria, VA: ASCD, 2004.
6. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ–637-son. – URL: https://lex.uz/docs/-5013007.
7. Burxonova M.S. Alisher Navoiy asarlarini o‘quvchilarga o‘rgatish muammosining amaliyotdagi holati // NamDU Ilmiy axborotnomasi. – Namangan, 2024. – № 6. – B. 468–471. – URL: https://journal.namdu.uz/file/2025022617111002.pdf

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.